

EGY 18. SZÁZADI SZABÁLYZAT AZ ERDÉLYI UNITÁRIUS ISTENTISZTELET ÉS SZERTARTÁSOK VÉGZÉSÉRŐL

Az egyház létezésének egyik feltétele a kultusz közös formája, melynek megvalósítására az erdélyi unitárius egyház kezdettől fogva nagy gondot fordított. Kiemelkedő eredményt ért el ezen a téren az 1767. június 20-án Aranyosrákoson tartott zsinat¹, mely az istentisztelet és a különböző szertartások egységes rendjét megállapította. Ez a szabályzat, melyet dr. Boros György a „Szertartások és szokások az unitárius egyházban“² c. tanulmányában „Agh István ágendájának“³ nevez, a 18. század mostoha körülményei miatt nyomtatásban nem jelenhetett meg, hanem a lelkészek és kántorok által készített másolatban terjedt el és maradt fenn. A szertartásrend egyetlen, ezidáig ismert másolati példánya a „Csehétfalvi unitárius egyházközség jegyzőkönyve 1763—1806“ feliratú jegyzőkönyv 10—19. lapjain található.⁴ A másolat ideje és szerzőjének neve nincs megjelölve. A másolat készítésének valószínű ideje 1767—1768-ra tehető;⁵ a másoló feltehetően Sárdi István lelkész lehetett, aki 1760—1769. években szolgált a csehétfalvi egyházközségben.

Az aranyosrákosi zsinat által alkotott szabályzatot egy unitárius ágendás könyv vázlatának tekinthetjük. Ma is időszerű teológiai és liturgikai értéke indokolja szövegének alábbi közlését, hogy minél szélesebb körben ismertté váljék.

Az isteni szolgálatnak az Erdélyi Unitaria Ekléziában való végbevitelének módja, melyet nevezetesen az ekléziában szolgáló ministerek, pap-mesterek, kántor atyánkfiai tartoznak követni

1. A mindennapi isteni szolgálatban.
2. A vasárnapi isteni szolgálatban.
3. Az úri szent vacsora kiszolgáltatásában.
4. A keresztségben.
5. A házások összeeskettetésében.
6. Az ekléziakövetésben való penitencia tartásában.
7. A betegek látogatásában
8. A temetésben.

ELSŐ RÉSZ

A mindennapi isteni szolgálatról

1. Az szokás szerint elsőbben is éneklésnek kell lenni: vagy az isteni dicséretekből, melyek nem kevés jobbitásokkal 1747-ben kibocsátottak újonnan, vagy a szoltárokból, melyeket Szenczi Molnár Albert vallására való különös tekintet nélkül helyesen szerzett vala.

2. Meglássák pedig itt az éneklő mesterek vagy kántorok, hogy a szoltárokból csak azokat énekeljék, amelyek megegyeznek az Úr Jézus

Krisztus szelídségre münköt kötelező szent és igaz tudományával; nem kell hát énekelniük az átkozódó zsoltárokat, mert az Úr Krisztus tudománya szerint még a gonosz akaróinkkal is jól kell lennünk, következőképpen azoknak gonoszt kívánnunk nem szabad.

3. Így lévén a dolog, nem hibáznának semmit is az éneklő mesterek és kántorok, ha a mindennapi isteni szolgálat reggeli 's estvéli idején énekelnék a dicséretekből azokat az énekeket csak, amelyek hetedszakai munkás napokra rendeltettek a 262-dik levéltől kezdve a könnylvtnek végéig.

4. Ami az éneklésnek módját nézi, jól meg kell tanulnia a kántoroknak nótáit azoknak az énekeknek, amelyeket énekelnek, hogy az éneklésben való habozás mint neveléséges botránkozás a gyülekezetben ne essék. De e mellett minden maga vetést távoztassanak a kántorok, úgy a felettebb való fennéneklést is kerüljék, hogy az éneklés helyett ne hallattassanak helytelen bögések, kiáltások vagy ordítások, melyek még az emberek előtt is utálatosak.

5. Végbe menvén e szerint az éneklés, a szokás szerint könyörgésnek kell lenni, melyet elől mondván az eklézsia lelkipásztora, követni szokták őt az eklézsianak a gyülekezeti tagjai.

6. Lévén ezért a közönséges könyörgés, szükség, hogy az ilyen könyörgésekben mind a hálaadások, könyörgés jókért legyenek, mind a kérésekben olyatén közönséges jókat kérjen Istentől az előljáró, hogy azokat közönségesen minden tagja az eklézsianak szívéből kérhesse, botránkozás nélkül az előljáró után mondhassa mind kinek-kinek különös kívánsága, különös imádságában Isten eleibe terjesztethetik avagy csak különös foházkodásban.

7. Jó volna hát a papoknak az ilyen közönséges könyörgéseket világos és értelmes szókkal formálni és jól megtanulván a nép előtt minden magahányás nélkül mondani, hogy jól tudván és értvén a nép, mit mond az imádságban a pap, jó és rendes lélekkel mondhatna utána áment.

8. Jó volna ugyan [a] Sz[ent]írás szavaival az ilyen könyörgésekben élni, aminthogy világos dolgokban úgy is illik, de mivel, hogy sok homályos mondások és sok szók találtatnak a Sz[ent]írásban, nevezetesen a próféciókban⁷, nem hibázik a pap, ha az imádságot nem mindenütt formálja is a Sz[ent]írásból vett szókkal, csak másképpen helyesen és világosan legyen formálva az imádság.

9. Távoztassa mindazonáltal a pap az igen kulináris⁸ vagy még az alávaló dolgokban ottan-ottan előforduló szokat, vagyis mondásokat, nehogy illetén alávaló szókkal élvén láttassék a pap az imádságot, Istenel való beszélgetést majd semmisbe hajtani és az Űristent az ő nagy felsége szerint nem becsülni.

10. Ezt a hibát azok szokták ejteni, akik extemporálisok⁹, és azon igyekeznek, hogy minden könyörgésekben újabb-újabb szókkal újabb-újabb dolgokat emlegessenek. Az ilyen extemporális könyörgés nem tettett a Generale Consistoriumnak¹⁰, aminthogy gyakorta meg is tiltotta a fenn megnevezett hibákat látván.

11. Vagy tehát a papok az ilyen közönséges könyörgéseket jól megtanulják, vagy ha szóról szóra meg nem tanulják, azon ügyekezzenek, hogy az imádságoknak rendit és módját előre jól érezzék, hogy mikor imádkoznak, elméjüket helyesen mondhassák ki, és nem botránkoztató helytelen szókkal, vagy ha [...] szóról szóra imádságokat meg nem ta-

nulhatják, sem imádságoknak rendit és módját előre tudván helyesen imádságokat nem rendezhetik, megengedi a Generale Consistorium, hogy eklézsiájokkal előre megegyezvén, könyörgéseket illendő buzgósággal az írásból eléadják, és így a néppel együtt illendő buzgósággal könyörögjenek, legyenek pedig az ilyen papoknak könyörgések feletten leírva a magokat előadható alkalmatosságok szerint, hogy az időhöz és az alkalmatosságokhoz képest könyöröghessenek a néppel.

12. Minthogy pedig némely eklézsiákban szokásba jött, hogy a pap könyörögni felállván előre egy rövid invokációt¹¹ avagy segítségre hívó könyörgést mondjon, helytelennek ítéli a Consistorium, minekokáért azon invokációval ne éljen, hanem felállván a prédikátor könyörögni egyenesen fogjon a rend szerint való könyörgéshez, melyben, ha úgy tetszik, segítségre hívhatja a prédikátor az Istent, hogy a könyörgésben való illendő buzgóságra vezérelje és segítse.

13. Mely végbemenvén a szokás szerint a kántor énekléssel végzi az isteni szolgálatot. Itt arra kell vigyázni, hogy vagy Istent dicsőítő, vagy hálaadó versekből legyen az utolsó éneklés.

MÁSODIK RÉSZ

Vasárnapi isteni szolgálatról

1. Szokásban volt ez előtt, hogy vasárnap a reggeli isteni szolgálatok alkalmatosságával az üdö s alkalmatosság szerint antifonokat¹² és az antifónok után rendeltetett zsoltárokat és ezeken kívül a Molnár Albert zsoltári közül egyet énekeltek a prédikáció előtt, de mert úgy látjuk, hogy sok helyeken ezen jó szokást elha[gy]ták, a kántorok megelégedvén egy zsoltárnak vagy dicséretnek éneklésével, melynek oka lehet, hogy sokan a mesterek vagy kántorok az antifonok nótáját nem tudják, de ha szintén valakik nem tudják is nótáit az antifonoknak, illendő dolog, hogy az antifonok után való zsoltárt ezen vasárnapi órán énekeljék és azután vagy egy zsoltárt vagy egy dicséretet a szokás szerint énekelj[en]lek.

2. Reá kell vigyázni [. . .]¹³ az éneklésről feljebb írt regulákra mind az énekek válogatásában, mind az éneklésnek módjára.

3. Az prédikátorok pedig rövid, fontos, a népnek értelmében alkalmaztatott prédikációkat készítsenek a hűnek fővel ágazatáról, ottan ottan tanítsanak, de azonban teljes ügyekezettel kerüljék a mocskolódást, ne legyenek követői a munkát rútul kárhoztatóknak és mocskolóknak, hadd tessék ki ő benne az Úr Jézus Krisztusnak szelíd lelke még az ellen[t]mondók megcsúfoltatásokban is.

4. Mikor pedig az erkölcsökről tesznek tanítást, a prédikátor fedeti és dorgálódnak, nagyon reá vigyázzanak, hogy senkit különösen meg ne sértsenek, erre a végre, minekutána az isteni parancsolatok megmondattak, jó léssen hallaniok ekképpen: Mü, ezen eklézsiának tagjai nem így szoktunk cselekedni, nem vigyázunk Istennek ezen parancsolatjára s a t[öb]bi; észre vehetjük, mely igen hibázunk, ha ki maga kebelében teszi.

5. Nevezetesen kötelességek a prédikátoroknak, hogy az alázatosságban, szelidségben és egyéb keresztényi virtusokban elől járjanak, mind ezekben másoknak jó példát mutassanak, bosszúsággal illetetnek is a hallgatóktól és mint emberek megbúsulnak, megindulnak, örökös regulá-

jok¹⁴ legyen, hogy soha a magok indulatjokat vagy egyéb bajokat és panaszokat a Krisztus székibe fel ne vigyék, mint a Jézus Krisztus szolgálói és nem magukéi. Ezenkívül is kárt tesznek magoknak az illetén prédikátorok, inkább mint hasznot, mikor a magok bajokat a prédikáló székéből akarják igazítani, a magok bajokat egyebütt a maguk helyén igazítják.

HARMADIK RÉSZ

A szent úri vacsorának kiszolgáltatásáról

1. A szent úri vacsora esztendőnként négyszer szokott kiszolgáltatni mű nálunk: karácson[y]ban, húsvétban, pünkösdben és Sz[ent] Mihály napja előtt közelebb esendő vasárnapon.

2. Minthogy pedig némelyek nem a Sz[ent] Mihály napja előtt közelebb való vasárnapra, hanem Sz[ent] Mihály napra közelebb valóra vigyáztak, sokszor megesett, hogy nem egyidőben éltenek mindenütt az úri vacsorával, mely dolog úgy orvosolódhatik meg, ha minden atyafiak jól eszkebe vésik, hogy ezen Sz[ent] Mihály naphoz közelebb való vasárnap, mely Sz[ent] Mihály nap előtt leszen és nem Sz[ent] Mihály napja után, ha pedig Sz[ent] Mihály napja vasárnap esik, ugyanazon napon kell úri vacsorával élni, a filiákban¹⁵ másként eshetik.

3. Az úri vacsora alkalmatosságával nem csak énekelni s könyörgeni szoktak az atyafiak, hanem bizonyos tanítást tesznek a prédikátorok. Ha a prédikátornak nem volna gondja a sz[ent] kenyérnek és bornak kinek-kinek való rendes osztogatására, s úgy a hallgatóknak is volna idejek a tanítások hallgatására, mind meglehetne. De minthogy a prédikátornak is fővel gondjának kell lenni akkor az úri vacsorának osztogatására és a hallgatóknak vagy a népnek is nagyobbban kell figyelmezniek a dolognak mivoltára és Istenhez, Krisztushoz való kötelességekről, háládatosságokra helyes dolognak tartja a consistorium, hogy előre rövideden tegyen tanítást az úri vacsorának természetéről és ezen sz[ent] munka alkalmatosságával a híveknek Istenhez és Krisztushoz való kötelességekről, és így az alatt, míg az úri vacsora kiszolgáltatik, legyen éneklés csak és szakaszonként könyörgés vagy hálaadás.

4. Lévén pedig ilyen alkalmatossággal hely az Úr Krisztus imádsására is és Krisztus urunkhoz való háládatosságunknak megmutatására, nem kell elmulatni ottan-ottan édes Jézusnak is hálát tulajdonítani, hogy nem sajnálta Isten akaratja szerint érettünk ezen sz[ent] életét is lenni.

5. Arra pedig vigyázzon a prédikátor, hogy mikor könyörgésre igazítja az Úr Jézus Krisztushoz, mint más alkalmatosságokkal, Mi Atyánkat ne mondjon utána, mert az olytén formán való Krisztus Urunkhoz igazított könyörgés ritkán lehet botránkozás nélkül, nem lehetvén helyesen könyörgésünk beszédet Krisztusról fordítani az Atyára.

6. Tehát mikor mondjuk az Istent, a mi Atyánkat, a mű imádságunknak beszédé[t] mindvégig igazítsuk öfelségéhez; úgy mikor imádjuk és tiszteljük Isten akaratja szerint édes Jézusunkat, a mű beszédünköt folytassuk és igazítsuk mindvégig édes Jézusunkhoz, amint ennek példáját látjuk az Apostolokban is.

7. Kérdésbe hozatik némelyektől, hogy ha velünk unitáriusokkal, mások, kik nincsenek a mű vallásunkon, akarnak úrvacsorával élni, lehetne megengedni? És ellenben mű másokkal, nevezetesen a reformátusokkal megengedtetvén velek egy úri asztallal részesülhetünk-e. Lehet erre a kérdésre azt felelni, hogy ez mint amaz meglehetne, sőt ha megvolna az Isteni szeretet a keresztyéneknél, igenis szükséges volna, hogy mindnyájan mind azon egy Istennek fiai, azon egy Úrnak szolgálói, akik mindnyájan hiszik és vallják, hogy az Úr Jézus Krisztus amint eljött a bűnösököt üdvözíteni, úgy meg is holt mű érettünk bűnösökért, mű bennünkért, és a mű üdvességünkért szükséges volna, mondom, hogy mindnyájan együtt úri vacsorával élénk, aminthogy mi unitáriusok senkit is, ha velünk úri vacsorával akar élni, eltiltani s megvetni nem szoktunk. Erre a végre a szent úri vacsorának ceremóniái úgy vagynak rendeltetve mű köztünk, hogy senki a keresztyének között azokban meg nem botránkozhatik.

8. De ha mások münköt az Úr asztalához bocsátni nem akarnak, ha nem mindenekben velek magunkat egy értelemben valljuk és bizonyítjuk, minthogy Isten és emberek előtt hazudnunk nem lehet, nincs mint kívánjuk velek azon egy asztalról részesülnünk.

9. Annál inkább, ha azon tőlünk különböző értelmű keresztyéneknél úgy formálják ceremóniáját az úri vacsorának, p[é]ldának] o[k]áért] ha a kenyeret valóságos Isten és ember Krisztusnak ítélvén azt mint fiát kívánják velünk imádatni, hogy lelkünk ismereti ellen való dolognak ítélnök velek úri vacsorával élni, még ha az ilyek hí[v]nának is münköt, velek úri vacsorával élni nem élhetnénk.

10. Azt is lehet itt forgatni, hogy valjon a kenyeret osztó pap, mikor úri vacsorát oszt, törje-e darabokra, vagy azalatt elvagdaldván lévén, úgy ossza a kenyeret, meglehet úgy is, amúgy is, azért legyen mindenütt aszerént, amint vagyón a szokás.

NEGYEDIK RÉSZ

A keresztségről vagy a vízzel való szent megmosásról

1. Mit kellene mívelni a keresztség dolgában, ha valaki vagy pogányból vagy zsidóból térvén az igaz keresztyén vallásra kívánja megkeresztelkedni, elég világosan megíratik az Apostoli Cselekedetekről írt könyvben megíratott históriában, mert az ilyenek mind a maga értelmét a Krisztus tudománya felől közönségessé kellene tenni, világos vallástétele által, mind penig az Úr Krisztus parancsolatja szerént meg kellene keresztelkedni, vagy vízzel megmosódni.

2. De minthogy közöttünk alig esik olyan példa, hanem éppen csak a küsdedek, kik keresztyén atyáktól, anyáktól származnak, kereszteltetnek meg, arról kell értekezni, miképpen menjen végbe a küsdedek keresztségek.

3. Azmint az Úr Krisztus megkeresztelkedett vagy megmosdott a Sz[ent] János keresztségével, mely a penitencia tartásnak jeléül adatik vala, nem bűnből való megverésnek jelentésére, mert az Úr Krisztus nem volt bűnös, hanem az ő tisztaságában és szentségben való megmosdásának jelentésére, úgy a küsdedek is megkereszteltetnek ma a Krisztustól rendeltetett keresztséggel, nem arra a végre, hogy jelentsék a pogány

hütről vagy zsidóságból keresztyén hütre való jöveleteket vagy megtéréseket, mert ők is mentek és ártatlanok mint sz[ent] törzsököknék sz[ent] ágai, sőt a jobb és bal között különbséget tenni nem tudnak, úgy Krisztus igaz tudományát is nem tudják és nem értik, hanem azon sz[ent] keresztséggel az atyák és anyák megkereszteltetik őket annak bizonyosságára, hogy amiképpen ők magok a Krisztus tudományát sz[ent] és igaz tudománynak tartják és e szerént kívánnak élni, úgy azon ő magzatjokot is azon sz[ent] tudományban kívánják nevelni és gyermeki alázatosságban és tisztaságban, amennyiben tőlök lehet, megtartani mindvégig.

4. Az illetén küsdedeknek tehát megkereszteltetések akár háznál, akár a gyülekezésnek helyén legyen, igen helyesen vittetett be, közönségesen, hogy előre az atyák, anyák és mások jelenlétekben a pap tanítást tegyen rövideden a keresztyének természetiről, annak utána pedig hogy könyörögjön az Istennek, mely könyörgésben segítségül hívattatik az Isten az atyának, anyának jó szándékoknak előmozdítására, és egyszerű[s]mind Isten oltalmába ajánltatik a küsded, hogy legyen az ő Istene mindörökké, lehet itt a Krisztus Jézust is imádni, segítségül hí[v]ni, és a küsdedet is a Krisztusnak is ajánlani, mint jövendőben fő mesterének.

5. Ezt így értvén a mű szokásunk vagy rendünk szerént akarván a pap a küsdedet megkeresztelni, legelsőbbben is ezen küs invokációt elmondja: Az mű segedelmünk a Jézus Krisztus nevében legyen az Isten-től, aki teremtette az embert, és ma is az ő any[j]jának méhében csudálatosan formálja. Amen.

6. És legottan a feljebb említett tanítást rövideden végbeviszi, azután rövideden könyörögvén az Úr Jézus Krisztus nevében, a küsdedet az Istennek gondviselésébe ajánlja. Végre akkor a pap eleibe vitetvén a gyermek, jelen való szentségnek és ártatlanságnak jelentésére, mind annak bizonyosságára, hogy az atya s anya kívánják e küsdedet az Úr Krisztus tudományában és azon tudomány szerént való sz[ent] és jámbor életben nevelni, a vizet a fejére tölti, kezével mintegy mozgatván, így szól: Én tégedet (nevezvén a nevet) keresztellek vízzel Atyának és Fiúnak és Sz[ent]léleknek nevében, az Úristen tégedet tartson meg és neveljen testben és lelkedben, Isten és emberek előtt való kedvességben. Amen.

7. Tudjuk, a mű velünk egyet nem értő keresztyének megkeresztelik azokat az unitáriusokat, akik valami világi tekintetből ösztönöztetvén elhagyván az unitáriusok gyülekezetét, adják magokat amazoknak gyülekezeteknek gyakorlására és a hűtnek ágazatiról is az ő értelmek szerént való vallástételre. Mely példa szerént lehetne kérdés[t] tenni, valjon lehetne-e mű nekünk is unitáriusoknak úgy másokat megkeresztelnünk, mikor ő közülük is némelyek hozzánk jönnek és a hűt ágazatiról is a mű értelmünk szerént kívánnak vallást tenni, mely kérdésre lehet úgy felelni: hogyha azért lehet valakit megkeresztelni, hogy a keresztyéneknek egyik szektájából valaki a másikba megyen és a keresztyéni hűtnek ágazatiról nem olyanformán teszen vallást mint ezelőtt, hanem annak értelme szerént, mely szektához adja magát, az unitáriusok is megkeresztelhetik azokat, akik erről vagy ama vallásról az ő vallásokra állanak.

8. De minthogy minden igaz fundamentum nélkül való dolog, hogy a keresztyén megkeresztelje a keresztyént, nem ítítetik helyesnek, hogy az unitáriusok a más vallásról hozzájuk állókat megkereszteljék, elég,

ha az ő velek való egye[z]ségeket az ő velek való keresztyén társalkodással és a szent úrvacsorával való éléssel megbizonyítják.

9. De az[t] is lehetne kérdeni, vajjon a felet nem volna-e szükséges és hasznos, hogy megesketnének erős hűttel, hogy állhatatoskodnak a mi sz[ent] vallásunk szerént az hűtnek ágazatival vallást tenni és mind holtig keresztyéni társalkodásunkat velünk tartani. Erre is azt lehetne felelni, hogy ha illeténi a jó lelkiismeret, mely az igazságnak vallásához kötelezi az embert, meg nem tartja, esküvés sem tartja meg, és az illeténi igaz hűttel való megesketése sem használ, nem is szükséges, hanem illeténihez csak úgy kell magunkat viselnünk, mint édes Jézusnak, midőn az őtet elhagyni szándékozó tanítványainak azt mondotta, vajjon tū is el akartok-e hagyni; ezenkívül az illeténi köteleztetésünk az Űr Jézus Krisztus sz[ent] religiójának természeti által [idegen], melyet teljes szabadsággal kell követni.

ÖTÖDIK RÉSZ

A házások egybeköttetéséről

1. Az házasulandók egymással ismerkedvén, egymást elkötelezhetik szóval, kézbeadással, gyűrű és ajándék adással a papnak szolgálatja nélkül, úgy megváltozván egymáshoz való elméjük, ha mind a két félnek úgy érzik egymáshoz való kötelezéseket, melyet mátkaságnak hívnak, felbonthatják ugyan a papok szolgálatjuk nélkül, és így e mátkaságban mit miveljenek a papok, nem találjuk.

2. De meglévén a mátkaság, az együtt való lakásra készülvén az házasulandók, e lakodalmi sollemnitas¹⁶ előtt ki kelletvén hirdetni a dolognak, hogy ha valakinek valami ellene mondásra való oka volna, idejéni ellent mondhatna, a lakodalom előtt vagy nyolcadnappal vagy legalább harmadnappal az pap abban az eklézsiában, melyben laktanak és lakni akarnak a házasulandók, a templomban kihirdeti, hogy t[udn]i[llik] ez vagy amaz férfi (nevet ki kell mondani a maga szókat és illendő titulusokat) jegyzette el jövendőbeli házastársul ez vagy amaz asszonyi állatot (itt is nevét ki kell mondani az asszonynak), ha kinek azért volna valami törvényes oka az ellen[t]mondásra, jó idejéni adja értékre azoknak, akiknek illik, hogy akkor, amikor a dolog folyamatába indul, helytelenül ellene mondással háborúságot ne okozzon, aminthogy ha addig hallgat, akkor és ez utána is ellene mondásoknak ereje nem lészen.

3. Eljövén a lakodalomnak ideje és a pap megesketvén vagy esküvés által kopulálja¹⁷ az egész gyülekezet előtt vagy legalább két vagy három vagy 4 tanúbizonyosságok előtt [őket], akár legyen különös háznál, akár az isteni tiszteletnek helyén, mert nem köttet ezen papi hivatalnak végbevitel az isteni szolgálatnak helyéhez, mindazonáltal, ha vagy az isteni szolgálatnak különös helye, vagy ahol templom vagy, illendő dolog, hogy a templomban menjen véghez, minthogy Istennek tiszteletivel is szokott végbevitelni.

4. Helyes dolognak ítéltetik tehát, hogy az esketés a templomban szokott végbevitetni, hogy vagy Isteni tiszteletnek idejére az házasulandók felmenjenek a templomba, vagy időközben érkezvén meg az esketés, harangozzanak, amint szoktanak harangozni az isteni tiszteletre, és

bemenvén a templomba énekeljen a kántor a hívekkel, könyörögven a pap, azután fogjon az esketéshez a pap.

5. Azmikor legelsőbben is előálltván a pap eleibe a házasulandók, a pap ezen invokációt [mondja]: Az mű segedelmünk legyen a Krisztustól az Isten nevében, ki teremtette az embert férfiúvá és asszonyi állattá és szerette a sz[ent] házasságot. Ámen. Ezután egy kús tanítást teszen ez sz[ent] házasságnak természet[é]ről és környül álló dolgairól, vagy orációt¹⁸. Az melyet elvégezvén imádkozik az egész jelen lévő gyülekezettel, áldván és dicsőítvén az Istent az emberi ismerettel közlött sok rendbéli jótéteményeiért, úgy a sz[ent] házasságnak is fundálásaért, i[gy] t[ovább], és kérvén, hogy kiterjessze az áldását az új házasokra betöltvén őket lelkitesti áldomásaival, és tartsa meg őket egymás szeretetiben holtig, amely könyörgés végbemenvén még a házasulandók a hittel köttetnének elsőben is a férfiútól. Ilyenképpen, minthogy ezen sz[ent] munkáknak fundamentuma a szeretet, megkérdik: 1. Szeret[et]bül, nem kén[y]szerítésből veszi kögyed ökögyelmét jövődöbéli házastársul. 2. Adta-e kögyed szavát, jegyet, gyűrűt vagy egyéb házasságra kötelező ajándékokat másnak, valakinek ezen kögyed mellett álló személyen kívül, melynek ereje még ma is fenn volna, vagy nem adta. És mindezekre a férfiúnak különkülön feleletét várja, azután ugyanazon kérdéseket támassza az asszonyi állatnak ilyenképpen. Ezek így meglévén, egymás kezeit megfogván, megesketi a férfiút elsőben ilyenképpen: Én (nevet nevezni kell) a férfiúnak esküszöm az élő igaz Istenre, a mű Urunk Krisztusnak sz[ent] Aty[j]ára, hogy ezen becsületes személyt, akinek mostan kezét fogom, szeretem, szeretetből és nem kén[y]szerítésből veszem magam mellé jövődöbéli házostársul ökegyelmét, sem jó, sem gonosz szerencsájében, sem egészségében, sem betegségében el nem vetem, ökegyelmével élek életemiglen, éltiglen, ha ökegyelme az házasságnak tisztaságában megmarad. Azután mondassa el az asszonyi állattal is hasonlóképpen.

6. Ezen esketésnek formájával kell élni, ha mind a két házasulandó személyek unitáriusok, de ha egyik személy, p[é]ldának] o[káért] az asszonyi állat kálvinista vagy lutherana volna, jóllehet, helyes oka nincsen, miért nem eskü[d]hetnék meg az elmondott formula szerént, mert akár-melyiknek is hinni kell, vallani kell azt, hogy az egy élő Isten az Úr J[é]zus] Krisztusnak Aty[j]a, vagy az Úr J[é]zus] Krisztus azon egy Istennek fia, ha mondom, az illetén személy a maga hűti szerént kívánná a hütöt elmondani, nincs miért nem mondathatja el vele a hütöt az unitárius pap. Én (Anna, Kata), esküszöm az egy élő Istenre, ki Atya, Fiú, Sz[ent]lélek, hogy ezen becsületes személyt, akinek mostan kezén vagyok s a [többi], mert az ilyen alkalmatossággal a pap az ilyen személynek képében szól.

7. Nem kell itt az unitárius papnak arra nézni, hogy mikor a kálvinisták vagy lutheránusok unitaria személyt esketnek, kén[y]szerítik eskünni a háromságra, mert ezeknek cseleke[de]tek vagy tudatlanságból származik, nem tudván, miben álljon az esküvés, hogy t[udni]i[llik] kinek-kinek abban a maga értelmét kellene követni, vagy vakmerő kényszerből, amely szerént azt kívánják, hogy azon szempillantásban azon unitaria személy a maga Istene felől való értelmét megvetvén, az ő értelmeket nem értvén, azt ké[ny]telenségből bevegye, jóllehet itt is érteniök kellene azt, hogy ami hitből nincs, vétek az.

HATODIK RÉSZ

Az eklézsiakövetésben való penitencia tartásában

1. Mikor valaki valamely ekléziában, akár férfi, akár asszonyi állapot, valamely vétekbe elegyíti magát, úgymint paráznságba, gyilkosságba, lopásba, az ez szerént gyalázatára vagy azon ekléziának, melyben lakik, megbotránkoztatja azt, és nevezetesen megbántja az ő jóltevő Istenét, a külső magisztrátus¹⁹ által megbüntették, az ilyen atyafi, úgymint aki vétett a közönséges emberi társaság ellen, amelynek igazgatója a magisztrátus, de az ekléziának törvények és szokások szerént példás külső magaviselésével az ő jóltevő Istenét, akit megbántott, megköveti, megköveti az ekléziát is, amelynek gyalázatjára szolgált.

2. Mely ekléziakövetés a bűnösnek micsoda külső magaviselésével menjen végbe és a papok mint viseljék magokat, szükség megírni.

3. Az mű ekléziánkban nem szokott éppen olyan keménységgel végbevitetni az ekléziakövetés, mint nevezetesen a kálvinisták között, mert mű vallunk unitáriusoknak. Kihíresedvén valakinek vétké és a papnak fül[é]be hatván: 1. Ekléziát kell gyűjteni, vagy legalább az ekléziának részeit, mely consistoriumnak nevezethetik, egybe kell hí[v]ni. 2. Azon gyűlésben a dolognak jól végére kell menni, hogyha ugyan valójában úgy vagy-e a dolog, amint híresítettik, mely akkor megyen valósággra, mikoron az, aki felől a hír vagyon, vagy nem tagadja, vagy törvényesen convencáltak²⁰ a hír felől.

4. Ha valaki felől hír lévén, a templomból mindjárt kitiltatik, még addig, míg a dolog világosságra nem jött, és erőltetik arra, hogy megtisztítsa magát, mert a juristák²¹ törvénye szerént akárkit is addig jó és jámbor embernek kell tartanunk, míg az ő gonoszsága ellen[e] megbizonyosodik.

5. Megbizonyosodván végre a dolog, kitiltathatik az ekléziának vagy konzisztóriumnak tetszéséből a templomból az egyháziak által vagy eklézia á[l]tal választott más követ által ilyenképpen: kedves atyámfia, nemcsak kihíresedett, hanem megbizonyosodott, amint kegyelmed is nem tagadhatja, hogy paráznságával s a [többi] megbántotta édes jóltevő Istenét, gyalázatba hajtotta az ekléziát és megbotránkította, melyre nézve kegyelmedet az eklézia a maga gyülekezetéből kitiltja mindaddig, míg kegyed megszanja-bánja vétkéit, megjobbítja életét és annakidejében, mind az Istent öfelségét is, mind az ekléziát megkövetvén bocsánatot nyer magának.

6. Micsoda értelemmel legyen és mit akar az eklézia fenytékkel a bűnös feleletiből és magaviseléséből megtudhatni, arra mindazáltal a papnak és az ottan[i] [. . .]²² ekléziának is vigyázni kell, hogy a felettébb való keménység miatt az olyatén nagy szomorúság miatt el ne vete-medjék.

7. Ha keményen viseli tehát a bűnös magát, nem akarván az eklézia fenytés[é]nek engedni, nem kell igen keménységgel bánni vele, hanem inteni kell inkább és kérni, hogy magát megalázza, időt kell adni az olyan megbódult elméjű embernek, hogy el ne romoljék, sokszor orvosolja meg az Isten idővel azt, amit megorvosolni nem lehet vala, eljő az idő, hogy amit teljességgel nem akar cselekedni vala, a bűnös önként maga megcselekedí, jobb is a penitencia, mely nem erőszakos.

8. Mikor osztán a bűnös elkészíti magát az eklézsia-fenyíték emez felvételére és készségét jelenti az Istennek és eklézsianak megkövetésére, az egész gyülekezet előtt kell végbemenni azon szent munkának, mely úgy lehet, ha végbevitetik egy vasárnap reggeli órán.

9. De itt is sokan az afféle személyek szoktak akaratoskodni és kívánnak köznap eklézsiaát követni; szabadságában mindazonáltal ne legyen sem a papoknak, sem az eklézsiaáknak diszpenzálni²³, hanem vagy a püspök, ha közel leszen, vagy az esperes diszpenzáljon, de csak az olyatén személyeknek, akikre méltó tekintettel lenni, és az olyatén eklézsiaában, amelyekben már sok példa találtatott a köznap eklézsiaövetésben.

HETEDIK RÉSZ

A betegek látogatásáról

1. Ha az eklézsiaában valaki beteg, szükség, hogy mások felett a pap azt meglátogassa [...] ²⁴, mint maga lelki nyájának egyik tagját.

2. Melyet hogy cselekedjék olykor, ugyan mikor betegtől hívatatik, de ha nem hívatatik is, vigyázni kell a lelkipásztornak, és önként, jókedvvel, minden panasz nélkül a beteghez el kell menni, nem csak arra a végre, hogy meglássa vagy szemlélje a beteget, hanem hogy a maga szent hivatalja szerént azt vigasztalja.

3. Kétfélék penig a betegek, t[udni]i[llik] testi [és] lelki betegek. A lelki betegségnek nemét meg kell tudni, hogy azt illendőképpen orvosolhassa, p[éldának] o[káért] ha valaki bűnei miatt beteg, sír, bánkodik, azt az isteni kegyelemnek nagyságával biztassa és igaz penitenciával serkentse, sőt vele együtt könyörögjön, hogy az Isten neki bűneit megbocsátván, kegyelmében vigye a jóra, sz[ent] lelkével segítse, úgy ha valaki az igaz keresztyéni vallástétel, vagy annak valamelyik ágazatja felől kételkedik, az olyaténal ügyekezze a pap megértetni a maga jó fundamentumából az igazságot, jól meg kell hát érteni a papnak, micsoda fundamentumon áll a keresztyéni tudománynak igazsága, vagy ha tudja ugyan valaki az igazságot, de ez világnak szerelme, vagy hogy valami nyomorúságból kiszabadulhasson, arra hajtja szívét, hogy az igazsággal ellenkező tévelygést vallja, azaz a maga sz[ent] vallásáról az ellenben valóra álljon, akkor a pap juttassa eszébe az ilyen lelki betegnek, micsoda kötelessége vagon az igazsághoz, az Istenhez és az ő Krisztusához, juttassa eszébe, hogy nem illik, sőt kárhozatos Isten előtt, utálatos az emberek előtt világi tekintetért képmutatással lenni, juttassa eszébe, hogy igen rövid ez világi élete embereknek, annak sem javáért, sem bajáért nem kell elvetni az örökkévaló boldog életet.

4. De ha [a] beteg testben beteg, a pap nem orvosolhatja ugyan, de azon vigyázni kell, hogy istenesen viselje a beteg a nyavalyát, ne békételenkedjék, ne zúgolódjék, amelyre is szükséges, hogy ottan-ottan a beteget rövideden könyörögtesse, ha [a] beteg is úgy kívánja, mert ha nem, akkor haszontalan az erőszakon mondott imádság, mindazonáltal serkenteni ügyekezze a beteget az imádságra, az Istenben való bizodalomra, eleibe tévén a betegnek az Istennek nagy hatalmát, megbecsülhetetlen jóságát.

5. Látván a pap, hogy hasznos az illetén munkája a beteg körül, kellekorán ottan-ottan meglátogassa a beteget, és a feljebb elmondott

mód szerént hivatalját tegye, meglássa mindazonáltal, hogy hosszas mulatásával, hosszas beszédével, maga helytelen viselkedésével ne legyen terhére a betegnek.

NYOLCADIK RÉSZ

A temetésről

1. A temetésben szintén úgy, mint egyéb isteni szolgálatoknak alkalmazásával szoktanak énekelni, mind az halottas háznál, mind a testnek temető helyére való vitelében, mind temetőhelyen, ahol ott meg kell tartani az éneklésről feljebb írt regulákat, hogy fenn ne énekeljen a kántor, nehogy miképpen az idegeneknek fenn énekelvén csudálkozásra, úgy atyafiaknak botránkozásra éneklés által ok adassék.

2. Prédikátornak is vigyázni kell a fenn megírt prédikálásnak reguláira, azokon k[ív]ül pedig el kell távoztatni, hogy a könyörgés előtt némelyeknek helytelen szokások szerént előljáró beszédet vagy hosszas próféciát ne mondjon. Elég, ha így szólván ez szomorú alkalmatossággal: akarván megadni [az] utolsó tisztességet, méltó, hogy Istentől kérjünk segítséget, és mondjuk ezeket, és imádkozzék a prédikátor.

3. Szoktanak lenni hosszas orációk is a halottak felett, amikor némelyek szokásba vették, hogy tréfával kedveltessék magokat a hallgatók előtt, mely helytelen szokás még némely prédikátorokban is megvagyon, de minthogy nem komédia, hanem isteni szolgálat mind a prédikáció, s mind az oráció, tilalmaztatik a tréfa, tilalmaztatik a nevetésre indító szók, vagyis mondatok [használata] sub p[o]jen[a] 3 f[lo]rentes,²⁵ mely tartassék meg az egyéb excessusokban²⁶ is, ha megintetvén mégis valaki szót nem fogad.

4. A prédikátor soha ne búcsúztasson úgy hízelkedő hazug dicséretekkel is, a halottat ne dicsérje, melyet az orátor is megtartson, elég ha mások példájára mindenek előtt tudva levő virtusait²⁷ emlegeti ezen meghaltnak.

JEGYZETEK

A kéziratos szöveg helyesírása igen változó, többnyire a kiejtést próbálja követni. Úgy tűnik, nem egyetlen ember fogalmazta, mindegyik fejezetet, ezért egyik-másik részben erősebb az ü-zés, i-zés. Az is lehet, hogy az átmásolások során módosult a szöveg. A régi szövegek jelenleg szokásos átírási eljárása szerint a helyesírást igyekeztünk egységesíteni, ahol ez lehetséges, a mai betűkombinációkkal visszaadni a szöveg hangzását. Mellőztük a fölöslegesnek bizonyuló mássalhangzókat, a hiányzókat pedig kitettük. Az egybe- és különírást, a nagybetűk használatát is a mai normák szerint oldottuk meg. A mássalhangzók dialektális használatát mindenütt megőriztük. A rövidítéseket szögletes zárójellel kiegészítettük, nem jelöltük a sokszor előforduló Cxtus [Krisztus] név rövidítésének feloldását, sem pedig a mgh [meg] igekötő átírását. A szövegben a latin származású szavakat (pl. ecclesia — egyházközség), ha van magyaros írásuk, átírtuk, ha abban az értelemben ma már nem használják őket (pl. miniszter — lelkesz), meghagytuk a latinos írásmódot. Latinosan említik többször is az unitaria, lutherana egyházat, vallást, s egy kivétellel következetesen a keresztyén szóváltozatot használják. A szöveg helyes értelmezését elősegítendő néhány betűt, szót iktattunk be szögletes zárójelbe téve, pár értelemzavaró szót pedig kihagytunk. Az idegen szavakat, latinos

kifejezéseket jegyzetben magyarázzuk, a magyar szavak régies alakjának — a szövegösszefüggésre alapuló — értelmezését viszont az olvasóra bizzuk. Az átírást és szöveggondozást Gaal György készítette.

¹ Kénesi Tözsér János—Uzoni Fosztó István — Kozma Mihály — Kozma Gergely: *Historia ecclesiastica Transylvano — unitaria* III.k. 670. l.

² KerMagv LXIV (1932) 81,105,107. 108; LXV(1933)80, 191, 192; LXVI(1934) 13, 14, 71, 79, 81.

³ Agh István (1709—1786) a kolozsvári unitárius főiskola tanára és rektora; 1758-tól 1786-ig az unitárius egyház püspöke.

⁴ A jegyzőkönyv esperesi és püspöki vizitációs jegyzőkönyveket, valamint gondnokok számadásait és bejegyzéseit tartalmazza 1764-től 1806-ig.

⁵ A jegyzőkönyv 6. és 8. lapján 1767 és 1768 évi bejegyzések vannak; a szabályzat szövege után pedig a 20. oldalon egy 1768 évi vizitációs jegyzőkönyv következik.

⁶ penitencia — vezeklés, bűnbánat

⁷ prófécia — jóslás, jövendőmondás

⁸ kulináris — konyhai, parlagias

⁹ extemporális — rögtönző

¹⁰ Generale Consistorium — Főtanács

¹¹ invokáció — előfohász

¹² antifonia — a zsoltárokat bevezető (vagy befejező) kétszólamú ének

¹³ a fölösleges *ami* szót kihagytuk

¹⁴ regula — szabály

¹⁵ filia — leányegyházközség

¹⁶ sollemnitas — ünnepély, ünnepség

¹⁷ kopulál — összekapcsol, összeesket

¹⁸ oráció — szónoklat, beszéd

¹⁹ magisztrátus — elöljáróság, itt: közigazgatási vezető szervek

²⁰ convencal — meggyőződik, megbizonyosodik

²¹ jurista — jogász

²² A fölösleges *az* szót kihagytuk

²³ diszpenzál — felment

²⁴ A fölöslegesen megismételt *azt* szót kihagytuk

²⁵ 3 forint büntetés terhe alatt

²⁶ excessus — túlkapás, kihágás

JAKAB DÉNES

ADALÉK BRASSAI SÁMUEL ÉLETRAJZÁHOZ

Brassai Sámuel széles területen mozgó érdeklődési körén végig tekintve, bámulattal könyveljük el sokoldalúságát, melynek kisebb jelentőségű és kevésbé nyilvántartott, de mégis jellemző ténye az ő szent-
ábrahámi földtulajdonosi mivolta.